

UOT-811.11-112

Səhifə: 71-77

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2025.1.71>

Aynur Muradova
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Aynur.Muradova@unec.edu.az

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ GƏLƏCƏK ZAMAN KATEQORİYASI

XÜLASƏ

Bu məqalə müasir ingilis dilində olduqca qeyri-müəyyən, birmənalı olmayan qrammatik hadisənin - gələcək zaman kateqoriyasının öyrənilməsinə həsr edilmişdir. Gələcək zaman və onun ifadə vasitələri problemi müasir dilçiliyin ən mübahisəli problemlərindən biri olsa da, bu günə qədər ingilis dilinin gələcək zaman forması ətrafında tədqiqatlar davam etdirilir. Bu fakt, xarici və yerli dilçilərin müasir ingilis dilində futurallıq (“gələcəklik”) ifadəsinə olan yanaşmalarının müxtəlifliyi və qeyri-sabitliyi ilə izah oluna bilər.

Açar sözlər: qrammatik zaman, gələcək zaman, gələcək-futurallıq, modallıq, qrammatik quruluş.

Giriş: İstər yerli, istərsə də xarici dilçi alimlərin müraciət etdiyi zaman kateqoriyası ən çətin və hətta ən sirli qrammatik kateqoriyalardan biri olaraq qalmaqdadır. Dilçilik elmində aparılmış tədqiqatlardan bilir ki, zaman kateqoriyası kəmiyyət, keyfiyyət, modallıq və s. kateqoriyalar kimi daha mürəkkəb təbiətə malik olan kateqoriyalardandır. Məhz bu yanaşma baxımından qeyd edə bilərik ki, başqa dilxarici kateqoriyalar kimi zaman kateqoriyası da dil daxilində inikas edərək, müxtəlif vasitələr ilə ifadə olunur. Müəyyən mənada zaman dildə xüsusi bir semantik kateqoriya əmələ gətirərək, haqqında bəhs olunan mövcud hal, vəziyyət və onların elementlərinin, danışanın nitq momentinə və ya hər hansı başqa hesablanma nöqtəsinə görə zamanının, vaxtının insan tərəfindən qavranılmasını və dərk edilməsini, habelə anlanmasını əks etdirir. Bununla yanaşı, zaman həm də eyni «semantik kateqoriyaya əsaslanan funksional-semantik sahə olub, bu və ya digər dildə, həmin semantik kateqoriyanın çeşidli variantlarını ifadə etmək üçün istifadə edilən qrammatik (morfoloji və sintaktik), leksik, eləcə də ... leksik-qrammatik, qrammatik-kontekstual vasitələr qrupunu əhatə edir. [Tahirov: 2007, s. 4].

Dövrünün tanınmış alimi olan akademik V.V.Vinoqradov da ingilis dilində zaman kateqoriyası mövzusunə toxunaraq, feilin zaman formalarının kifayət qədər tədqiq edilmədiyini haqqında danışmışdı. [Виноградов: 2001, s. 3]. Qrammatik zaman problemləri ilə məşğul olan xarici dilçi alimlərin (O. Jespersen, W. Whorf, W. Bull və s.) əsərlərində də Avropa dillərində şifahi zaman formalarının işlənməmiş məsələlərini tədqiq etmişdir. Məsələn, W. Whorf özünün “*Psychology of English Language*” əsərində yazırdı ki, “feilin özü tək başına çətin ki, zamanın hər hansı bir işarəsini ehtiva edə bilsin” [Whorf: 1958, s. 74]. A.V.Bondarkonun nöqteyi-nəzərincə, “hərəkətin icra vaxtı ilə zaman forması (*tense*) arasında ortaq heç nə yoxdur [Бондарко:1990, s. 34]. C.Layons isə qeyd edirdi ki, “zaman kateqoriyasının bir sıra təfsirləri yanlış olaraq dilin “keçmiş”, “indiki”, “gələcək” zamanlara “təbii” olaraq bölünməsinə, mütləq əks etdirməli olduğu fərziyyənin dağıdıcı təsirinə məruz qalmışlar [Лайонс: 1953, səh. 45].

İngilis dilində zaman kateqoriyası heç də hər zaman obyektiv reallığı əks etdirmir, çünki keçmişdə və ya gələcəkdə baş verən hadisələr çox zaman *Future* və ya *Past* zaman strukturları ilə ifadə olunurlar. Yəni danışan keçmişdə baş vermiş hadisəni “bugün və burda” olan bir situasiya kimi (*I have seen him today*), və ya gələcəkdə baş verəcək hadisəni isə daha əhəmiyyətli hesab etdiyi üçün hal-hazırda baş verən hərəkət kimi (*They are leaving for tomorrow*) təqdim edə bilər.

XX əsrin əvvəllərində ingilis dilinin gələcək zaman kateqoriyasının əsas konsepsiyasının əsasında duran ideya ondan ibarət idi ki, ənənvi olaraq gələcək zamanın grammatik forması hesab edilən *shall / will* əslində heç də həmin funksiyanı tam mənada yerinə yetirə bilmirdi. Belə ki, *shall / will* bu və ya digər formada modallıq xüsusiyyətini mütləq biruzə verir və bu səbəbdən də, o, formal olaraq müəyyən qrammatik kateqoriyanın ifadə vasitəsi ola bilməzdi. Beləliklə, struktur *shall / will + infinitive* - feilin analitik forması kimi deyil, iki sözün sərbəst birləşməsi kimi şərh olunur. Bir çox tədqiqatçılar bu mövqedən çıxış edirlər, məsələn, L.S.Bərxudarov ingilis dilində gələcək zamanın mövcudluğunu həmişə inkar edərək *shall / will + infinitive* birləşməsinin onlara verilən analitik formanın tərifinə uyğun gəlmədiyinə əmin idi [Бархударов: 1975, s.19]. Məhz bu baxımdan *shall / will + infinitive* – konstruksiyası bir çox tədqiqatçılar tərəfindən ingilis dilində gələcək zamanın forması kimi tanınmır. A.İ.Smirnitskinin nöqteyi-nəzərincə, *N + will + infinitive* konstruksiyasının dialektik təbiəti ondan ibarətdir ki, bu konstruksiyanın semantikasını artıq həm gözlənilən faktın, həm də potensial gələcək hadisənin mənasını ehtiva edir ki, bu da ona, feil-predikatın (xəbərin) digər, artıq morfoloji sistem olan “keçmiş – indiki – gələcək” paradigmasına daxil olmağa imkan verir. A.İ.Smirnitski bu məsələyə diqqət cəkərək qeyd edirdi ki, *will rain* (“yağış yağacaq”) birləşməsi *I think it will rain again* (“düşünürəm yağış yenidən yağacaq”) cümləsində feilin sintetik üsulla ifadə olunan *rained* (“yağış yağdı”) tərzilə sıx bağlıdır. Ona görə də, sözügedən müvafiq feil üçüzvlü olaraq strukturun tərkibinə analitik forma kimi daxil edilmişdir: *rains - rained – will rain* [Смирницкий: 1954, s.63].

Çox vaxt bu analitik forma bizə, özümüz də bilmədən, dolayısı ilə hansısa ilkin bilik və ya təcrübəmizə əsaslanaraq faktın gələcəkdə baş verəcəyini təsdiq etməyə əsas verir. *Will + infinitive* yalnız öncəgörmə deyil, həm də əvvəlki məlumatlardan, biliklərdən, şərtlərdən və ya faktlardan əldə edilən məntiqi nəticədir. Onun gələcək zaman çalarlarının ifadəsi kontekstdəki dəyişikliklərdən asılı olur və bəzən də burada modallıq və futurallıq mənalarını bir-birindən ayırmaq belə çətin olur. Bu da bizə onu deməyə əsas verir ki, *will + infinitive* strukturu gələcəklik kateqoriyasının dəyişməz (invariant) mənası deyildir.

Danışan, müxtəlif zamanların feil formalarını nitq prosesində dərk edir və ona elə gəlir ki, zamanı göstərən elə istifadə etdiyimiz strukturdur. Lakin ədəbiyyatda artıq belə bir fikir söylənməmişdir ki, hərəkətin icra vaxtı, xüsusi zaman formasından çox kontekstdə göstərilir, baxmayaraq ki, *will + infinitive* birləşməsi nitqdə, adətən gələcək zamanın analitik forması və ifadə vasitəsi kimi istifadə edilə bilər. Amma qeyd etmək lazımdır ki, bu birləşmə, eyni zamanda, sintaqmatikada modallıq kateqoriyasının, gözlənilən faktın ifadə vasitəsi kimi də çıxış edir. “Gələcək zaman” adı ilə tanıdığımız, ən çox şərt budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrin baş cümləsində rast gəldiyimiz xarakterik sintaktik mövqelərdən biri *will + infinitive* istifadəsidir. Misal üçün, “Thanks”, Noah said. “If the occasion arises, I’ll **take** your offer (Shaw I ‘The Young Lions’).

Məntiqi nöqteyi-nəzərdən bu cür strukturlar implikasiya (tətbiq etmə, birləşdirmə) əməliyyatı vasitəsilə qurulmuş gizli (implisit) strukturlara uyğun gəlir, başqa sözlə desək, dildə “əgər... onda” birləşməsinə əsasən məntiqi birləşdiricidən istifadə edərək iki ifadəni birləşdirirlər.

Bu tip mürəkkəb cümlələrdə gələcək zamanla indiki zaman arasında sıx semantik əlaqələrin olmasında heç bir şübhə yaranmır və qədim ingilis dilində gələcəyi ifadə edən əsas vasitənin indiki zamanın forması olduğu bunu təsdiq edən faktlardan biridir. Analitik forma olan *will + infinitive* isə, yalnız U. Şekspirin dövründə gələcəyi ifadə edən vasitəyə çevrilibdir. Gələcək zamanı ifadə edən analitik forma feilin zaman formalarının paradigmasına təbii şəkildə daxil olub, cümlənin sintaktik quruluşunda müəyyən müstəqilliyə sahib olur, eyni zamanda, *Subjunctive Mood*-un analitik forması mövcud olmayan (fərziyyə, güman) şərti ifadə edərək, təbii şəkildə “şərt budaq cümlə”si kimi tanınır.

İngilis dili qrammatikasında, adətən “keçmişə nəzərən gələcək” adlandırılan formanın tarixi taleyi isə fərqli olmuşdur. Bu formanın istifadəsi vasitəli (indirect speech) nitqlə əlaqələndirilir və bir qayda olaraq, danışıda feildən sonra tamamlıq budaq cümləsində rast gəlinir: “O, gələcəyini söylədi”, cümləsində məsələ mürəkkəb cümlə probleimidir. “Keçmişə nəzərən gələcək” termini ona görə də bizim tərəfimizdən absurd kimi qəbul edilir, çünki mahiyyət etibarilə söhbət gələcək

zamanın formasından yox, keçmiş zamanda olan mürəkkəb cümlənin müəyyən növünün qurulması qanunlarından gedir. Bu halda cümlədə qoyulan şərt gizli (implicit) qala bilər:

”**One more word** and I will kill you” (Shaw I “The Young Lions”).

L. S. Burxudarov deyirdi ki, *will* + *infinitive* strukturunun futurallıq (gələcəklik) mənası bəzən həm görünə və ya yoxa çıxa bilər, lakin təyinedici amilin və proqnozlaşdırmanın nəticəsinin əhəmiyyəti eyni olaraq qalır [Бархударов: 1975, s.35]. Aşağıdakı nümunədə aydın şəkildə bu qanunauyğunluq özünü biruzə verir. Futural (gələcək) məna müəyyən hadisələr və ya faktlarla əlaqəli vəziyyətləri təqdim edən ifadələrə xasdır. Lakin kontekstdə gələcək hadisələrin mövcudluğu ilə bağlı qeyri-müəyyənlik olduqda bu məna itə bilər. Gələcək zamanın bu spesifik xüsusiyyəti, eyni strukturla formalaşan ifadələrə bir qədər fərqli məzmun əlavə etdikdə aşkar edilə bilər. Gəlin müqayisə edək :

He likes to read. He will read for hours.

He likes to read. He will read this book at 5.

Hər iki nümunədə zaman zərfləri işlədilir və hər iki nümunədə zaman zərfləri söz birləşmələri ilə ifadə olunur. Birinci misalda hərəkətin gələcək mənası yoxdur: burada ümumiyyətlə deyilir ki, “o, hər dəfə oturub oxuyanda saatlarla bu işlə məşğul olur ” *for hours* sözönlü birləşmə burada hərəkətin zamanı haqqında qeyri-müəyyən müddət təsvir edir, məkanın və zamanın konkret vəziyyətlərində deyil, subyektin-mübtədanın “ümumilikdə” xarakteristikası verilir. İkinci misalda isə dəqiq vaxt göstəricisi (saat 5-də) vardır, artıq burada *will read* (oxuyacaq) birləşməsi gələcək zaman mənasını daşıyır. Bu nümunələr bir daha sübut edir ki, “gələcək zaman” (futurallıq) mənası daimi və sabit deyildir, yəni bu, *will read* strukturunun dəyişməz (invariant) dəyəri deyildir.

Will ilə birləşmələrin gizli mənası və kontekstin bəzi məqamları ilə məntiqi əlaqəsi - bütün bunlar həm də *will* ilə birlikdə məsdərin “təbii budaq cümlə” (Future Continuous) şəklində ifadə edildiyi hallar üçün də xarakterikdir.

Tədqiqatçılar artıq uzun zamandır qeyd edirlər ki, *Future Continuous* xüsusi formalar sistemindən kənara çıxır. B.Çarlston həmçinin yazırdı ki, *Future Continuous* (gələcək davamedici zaman) indiki və keçmiş davamedici zaman formaları ilə heç də eyni deyildir: o, müəyyən zaman müddətində baş verəcək olan bir hərəkət deyil, çünki bu cür hərəkət hələ həqiqətən mövcud deyil - onu sadəcə təsəvvür etmək olar, lakin təsvir etmək də mümkün deyildir [Чарльстон: 1962, s. 35]. Digər qrammatistlər də bu formanın özünəməxsusluğuna diqqət yetirirlər. Ədəbiyyatda uzun müddətli gələcək zaman formaları aydın zaman kəsiyindən bəhs edən zaman növləri sistemindən çıxarılmış və hətta gələcəkdə uzaq gələcəyin təsvirinin dil üçün lazım olmadığı fikri də ifadə edilmişdi. Gələcək davamedici zaman məhz ona görə inandırıcı və adekvat şərh almadı ki, həm mənanın özünün, həm də bu formanın istifadəsinin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsindəki bu asılılıq nəzərə alınmamışdı. Məsələn, *Future Continuous* formasının cümlələrdə istifadəsini kontekstdən kənar başa düşmək çətindir, məsələn:

“*She will soon be returning and you may wait for her*” (Weisberger L. ‘The Devil Wears Prada’).

“*You will be needing local currency...*” (Weisberger L. ‘The Devil Wears Prada’)

Davamedici zaman forması konkretliklə əlaqələndirilir, bu, hadisənin təkrarlanma və ya ümumiləşmə mənasını aradan qaldırır, lakin nə ilə əvvəlcədən müəyyən olunan hərəkətin gözlənilməsinin mənası qalır. Bu gözlənilən şey müəyyən ilkin şərtlərin nəticəsi kimi başa düşünülür. Eyni zamanda, davamedici zaman forması həmişə olduğu kimi, hadisəyə xüsusi rəvnəq verir; adətən emosional çalarlarla müşayiət olunan “insani” amili ilə əlaqələndirilir. Məsələn:

“*After him, all of you. He will be going to his mistress. Now is your chance to find the Witch and rescue the fourth Son of Adam.*” [Lewis C.S. ‘The Chronicles of Narnia’]

R.Küverk və S. Grinbaumun ingilis dili qrammatikasında diqqət ona yönəldilir ki, “*He'll do his best*”- dan fərqli olaraq, “*He'll be doing his best*” cümləsi insan iradəsini ifadə edən mənanı daşıyır, burada yalnız gələcəklik və böyük nəzakət ifadə olunur. Bu konstruksiyanın müəlliflərini, ilk növbədə, modallıq deyil, zaman mənası (temporallıq) maraqlandırır; onlar bu formanın qeyri-müəyyən və əvvəlcədən təyinetmə mənasını, onun mənasının kontekstual şərtliliyini bir-birindən fərqləndirmirlər [Quirk and Greenbaum: 1982, s. 184].

Göründüyü kimi, qrammatikada *will* feilinin daşdığı insani iradə ifadəsinin mənasına həddindən artıq diqqət yetirilir. Formaca *will + infinitive* konstruksiyası qrammatik məzmununa görə dialektikdir. Bir tərəfdən, bu, kontekstdə göstərilən bu və ya digər amillərin təsiri nəticəsində danışanın zehmində gizli qalan əvvəlcədən təyinetmə mənasını nəzərdə tutur. Digər tərəfdən, *will + infinitive* əvvəlcədən təyinetmə nəticəsində gözlənilənlərin proqnozlaşdırıla bilməsini ifadə edir və bu proqnozlaşdırma məndə, adətən gələcək zaman kimi reallaşır. Beləliklə, görürük ki, *will + infinitive* konstruksiyasında subyektiv və obyektiv amillər bir-biri ilə çox sıx bağlıdırlar.

Göründüyü kimi, analitik formada olan *will + infinitive* konstruksiyası sinsemantikdir və daha geniş kontekst daxilində təhlil olunmasını tələb edir - bunsuz onun qrammatik mənasını düzgün təyin etmək mümkün deyildir.

Tədqiqatçılar çoxdan belə bir qənaətə gəliblər ki, hadisənin baş vermə vaxtı yalnız nitqdə, kontekstdə aşkarlanır və aydınlaşdırılır. Deməli, dil sistemində yalnız potensial (baş verə biləcək amma dəqiq olmayan) gələcək zaman haqqında danışmaq olar. Feilin xəbər şəkli (*Indicative Mood*) potensial hərəkətin, nitqdə isə gözlənilən faktın kateqoriyasıdır. Lakin potensial hərəkəti (baş verə biləcək amma dəqiq olmayan) yalnız *will + infinitive* birləşməsinə deyil, həm də *N + going to* konstruksiyası da ifadə edir. Belə ki, ingilis dilində *will + infinitive* kombinasiyası modal feillərin məsdər birləşməsi ilə struktur olaraq eynidir, *will* ilə analitik formada gələcəyin zaman mənası isə sabit deyildir. Bu, lingvistləri ingilis dilində gələcək zamanı ifadə edəcək başqa forma və ya birləşmələri axtarmağa sövq etdi. Bununla da, gələcək zaman rolunu *N + be going + infinitive* konstruksiyası oynamağa başladı. Bu fikri təsdiqləyən bir sıra inandırıcı arqumentlər də vardır: *be going to* müstəsna olaraq predikat kimi işlənir; *will* kimi, yuxarıda göstərilən konstruksiyadakı *be* feili həm indiki, həm də keçmiş zaman formalarına malikdir. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, bu konstruksiyanın ingilis dili sistemindəki yeri qeyri-müəyyən olaraq qalır və onun qrammatik mahiyyəti, semantikasi məsələləri hələ də müzakirə olunur. Əlbəttə, dilçilik çox geniş sahə olduğundan, burada aparılan tədqiqatların sayı da çoxdur, lakin bu konstruksiya ilə əlaqədar vahid bir fikir birliyi hələ də yoxdur.

Bu qrammatik konstruksiya, ilk dəfə ingilis dilində *Erkən Müasir İngilis Dili* dövründə meydana çıxdı və dərhal həm danışiq, həm də ədəbi dildə (xüsusilə bədii əsərlərdə) istifadə olunmağa başladı. Əksər dilçilərin nöqteyi-nəzərinə, bu konstruksiyanın sadəliyi onun tək cə yazıda deyil, həm də şifahi nitqdə gələcək zamanı ifadə edən ən geniş yayılmış vasitələrdən birinə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Bundan əlavə, bu qrammatik konstruksiya emosional çalarlarla kifayət qədər zəngindir və natiqin nitq predmetinə subyektiv münasibətini ifadə edir ki, bunu daha sabit və obyektiv reallıq dünyasını əks etdirən *will + infinitive* ifadəsinin adı konstruksiyası haqqında demək mümkün deyildir.

Tədqiqatçılar onu da qeyd edirlər ki, *to be going to* konstruksiyasının məğzində zaman yox, modallıq əlamətləri “gizlənilir” və bu modal mənalara əhatə dairəsi kifayət qədər genişdir. Bu konstruksiya kontekstdən asılı olaraq niyyət, qətiyyət, inam, zərurət və s. kimi mənalara kəsb edə bilər.

Amma əks fikirlər də vardır, məsələn C.Layons hesab edir ki, bu konstruksiya hər bir emosional konnotasiyadan (müşayiət edən mənadan) məhrumdur, sadəcə olaraq gələcək vəziyyəti və ya gələcək hərəkəti əks etdirir [Лайонс: 1953, səh. 77]. Demək olar ki, bütün tədqiqatçılar konstruksiyayı feillə əlaqələndirməyə, onu feilin sistemə daxil etməyə çalışırlar. Lakin bu cəhdlər qənaətbəxş həlli təmin etmədiyindən belə qənaətə gəlinir ki, heç də bütün zaman və ya struktur mənalara ifadə etməyə qadir olan analitik birləşmələr bu sistemdə iştirak etmirlər: bəziləri (o cümlədən *to be going to*) hələ də bu sistemdən kənarda qalırlar.

N + be going to konstruksiyasının işlənməsinin bütün modallıq və futurallıq mənalara üzrə, yəni ya yalnız modallıq, ya da yalnız gələcək (temporal) mənalara ifadə olunduğu hallarını təsnif etmək cəhdləri uğurlu alınmadı, çünki konstruksiyada iştirak edən *to be* feili yalnız predikat (xəbər) kimi işlənir. Deməli, konstruksiyada olan modal və zaman mənalara bir-biri ilə sıx bağlı olduqlarından bir vəhdət təşkil edirlər.

Onu da vurğulamaq lazımdır ki, *to be going + infinitive* konstruksiyasındakı predikat (xəbər) yalnız bir prosesi (adını) təyin etmir (*He is going to leave us.*). O, həmçinin hərəkətin tərzini (*How long is he going to be around here?*) və ya peşəsini də (*He is going to be an actor.*) müəyyən edə

bilər. Konstruksiyanın tədqiqi göstərdi ki, onun semantikasi həmişə şəxsi xarakter daşıyır. Bu konstruksiya gələcəkdə baş verə biləcək və ya mütləq surətdə baş verəcək vəziyyətlərin fərziyyə, güman, uzaqgörənlik, öngörmə, proqnozlaşdırma, əvvəlcədən müəyyən edilməsi mənasını daşıya bilər. Beləliklə, o, subyektiv modallığı və nisbi zaman anlayışını özündə birləşdirir.

Konstruksiyanın məzmununun subyektiv xarakterini çoxsaylı misallarla göstərmək olar. Bədii əsərlərdən olan fraqmentlərin təhlili əsasında aşağıdakı nəticəyə gəlmək olar: situasiyaların, personajların hərəkətlərinin və ya düşüncələrinin obyektiv təsviri təqdim edildikdə və ya ümumi həqiqətlərin ifadə edildiyi yerdə *to be going + infinitive* heç vaxt istifadə olunmur. Amma bədii əsərin qəhrəmanı tərəddüd etdiyi hallarda, onun qeyri-müəyyənliyi və ya emosional “boşluğu” hiss olunan yerdə biz bu konstruksiya ilə rast gəlirik. O da maraqlıdır ki, əksər hallarda bu konstruksiyada mübtəda adətən 1-ci və ya 2-ci şəxs əvəzliyinin subyektiv kimi istifadə olunur. Başqa sözlə desək, bu konstruksiya həmişə özlərindən, niyyətlərindən, arzularından və gələcək planlarından danışan nitq aktının iştirakçılarına aiddir. Bu, hətta fikrini ifadə edən şəxsin nəzərdə tutulduğu (implisit) hallarda da baş verir:

“Something is going to happen, isn't it?” (Murdoch I. ‘The Waste Lands’)

“It's not going to work, it's going to be a perfect failure. They can't be so stupid. It's a perfect trap and I've fallen perfectly into it” (Shaw I. ‘The Young Lions’).

Konstruksiyanın məğzində gizlənən modal məna tərcümədə aşkar edilə bilər:

“I never worry. What's going to be is going to be. I learned that philosophy of life when I was very small” (O'Hara J. ‘The Big Laugh’) (“nə ki olmalıdır, mütləq olacaq”).

“If you're going to run, run. If you're going to fight, go fight some place else. I'm busy” (O'Hara J. ‘The Big Laugh’) (“əgər qaçmaq istəyirsənsə, qaç”).

M.A. Belyayevanın sözlərinə görə, *N + be going + infinitive* konstruksiyası subyektivliyi ifadə edən vasitələrdən biridir. Daxilən bu konstruksiyanın mənası ziddiyyətlidir. Bu səbəbdən də, sözügedən konstruksiyanın gələcək zamanın ifadə vasitələrindən biri olduğunu sübut etmək üçün edilən bütün cəhdlər nəticəsiz qalmışdır. Dilçilər hələ də bu konstruksiyanın məzmununun çoxölçülü təbiətini açmağa bilmirlər, çünki onun semantikasının emosional və şəxsi aspektini nəzərə almırlar. Məhz, konstruksiyanın mənasının bu aspekti həlledicidir [Беляева: 1971, s. 274].

Bir qayda olaraq *will + infinitive* və *be going to* strukturları, gələcəkdə baş verə biləcək (güman, fərziyyə, öngörmə) hadisələrin gələcəyi ifadə edən qrammatik vasitələrin ifadə sistemini formalaşdırır. Gələcəyi ifadə etməyin bu iki forması arasındakı fərqi obyektiv və subyektiv olaraq xarakterizə etmək olar:

- gələcək ya nəyinsə əvvəlcədən müəyyən etdiyi məntiqi nəticə kimi: *“My knowledge now is partial; then it will be whole”* (Mənim biliklərim indi qisməndir; onda bütöv olacaq);- obyektiv

- və ya kiminsə fikri, niyyəti, gələcəyi əvvəlcədən müəyyən edən proqnozu: - subyektiv

I guess it is going to be a grand party. (Güman edirəm ki, möhtəşəm bir şənlik olacaq)

I guess I'm going to teach him to ride. (Güman edirəm ki, ona at minməyi öyrədəcəm.)

Some day that man is going to meet you on a dark night, and he'll kill you.

(Bir gün o kişi səninlə qaranlıq bit gecədə görüşəcək və səni öldürəcək.)

Məzmunca oxşar olan ilk iki misalda konstruksiyanın məzmunu ilə ifadə olunanlar hadisənin, şəxsin proqnozu və gözləntisidir. *Will + infinitive* birləşməsi ilə ifadə olunanlar üçüncü misalda deyilənlərin məntiqi nəticəsidir. Belə görünür ki, obyektiv reallıq proqnozlaşdırılanların nəticəsi kimi baş verəcəkdir. Birinci halda, bu gələcək haqqında fərziyyə söyləyən bir insanın fikridir, ikincisi isə əvvəlki ilə öncədən müəyyən edilmiş gələcək bir hadisədir.

Nəticə: Beləliklə, müasir ingilis dilində zamanın qrammatik kateqoriyası, xüsusən də, ingilis dilinin feil sistemindəki gələcək zaman (futuralıq) kateqoriyası çox mübahisəlidir. Bu səbəbdən də, bəzi tədqiqatçılar gələcək zamanın əsas ifadə vasitəsinin *shall/will + infinitive* quruluşu olduğuna inandıqları halda, digər tədqiqatçılar bu formanın gələcəklik ifadə etmək mənası və statusuna böyük şübhə ilə yanaşırlar. Onlar bu formanı gələcək zamanın tamhüquqlu qrammatik forması kimi qəbul etməyərək, onu yalnız qrammatik statusa malik olmayan modal birləşmə hesab edirlər. Bununla belə, biz, bədii kontekstlərdən istifadə edərək sübut etdik ki, bu forma indiki zaman situasiyasından

məntiqi nəticə vasitəsilə gələcəyi təmsil edə bilər, lakin eyni zamanda, nətiq tərəfindən gələcək hadisələrin qiymətləndirilməsində subyektivlik də ola bilər.

Bir çox hallarda, gələcək bir hərəkətin həyata keçirilməsi anı ilə bağlı qeyri-müəyyənlik göz qarşısında olur.

Müasir ingilis dilində futurallıq kateqoriyasının xüsusi statusunu nəzərə alaraq, gələcək zamanın aşağıdakı xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyən edə bilərik: Başqa bir hərəkətin vaxtı ilə bağlı gələcək zaman, yəni: “keçmişlə münasibətdə gələcək” və “indiki ilə bağlı gələcək”:

1. Gələcək hərəkətin uzaqlıq dərəcəsinə görə gələcək zaman, yəni "yaxın gələcək" və "uzaq (və ya qeyri-müəyyən) gələcək".

2. Modallığın təbiətinə görə gələcək zaman (subyektiv və ya obyektiv).

Ədəbiyyat siyahısı

1. Бархударов Л. С. Очерки по морфологии современного английского языка. -М.: Высшая школа, 1975. -190 с.
2. Беляева М. А. Грамматика английского языка. -М.: Высшая школа, 1971. -334 с.
3. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Изд. Наука, Л., 1990, с. 5.
4. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. -М.: Русский язык, 2001. -718 с.
5. Лайонз Дж. Психологи грамматики. — М.: Высшая школа, 1953. -130 с.
6. Смирницкий А. И. Объективность существования языка. -М.: Учпедгиз, 1954. -320с.
7. Tahirov İ.M. Azərbaycan və ingilis dillərində zaman kateqoriyası., Monoqrafiya, - Bakı, “Nurlan”, 2007
8. Чарльстон Б. Грамматика английского языка. — М.: Высшая школа, 1962. -125 с.
9. Quirk R., Greenbaum S. A University Grammar of English. -М.: Высшая школа, 1982. - 391 с.
10. Whorf W. “Psychology of English Language” - М.: Высшая школа, 1958. -240 с.

Айнур Мурадова

Современная категория времени

Резюме

Статья посвящена изучению довольно смутного, неясного грамматического явления в современном английском языке – категории будущего времени. Проблема будущего времени и средств его выражения является одной из наиболее дискуссионных проблем современного языкознания. Очевидно будущее время английского языка до сих пор подробно не изучалось. Этот факт обусловлен разнообразием и нестабильностью подходов зарубежных и отечественных лингвистов к выражению futurity (“будущее”) в современном английском языке.

Ключевые слова: грамматическое время, будущее время, будущее-будущее время, модальность, грамматическая конструкция.

Aynur Muradova

Modern time category

Summary

This article scrutinizes one of the grammatical categories and is devoted to the study of a rather vague, ambiguous grammatical phenomenon in modern English - the Future Simple Tense Form. The problem of future tense and its means of expression is one of the most controversial problems

of modern linguistics. However, the future tense of the English language has not been studied in detail so far. This fact stems from the diversity and instability of foreign and local linguists' approaches to the expression of Futurity (“future”) in modern English.

Key words: *grammatical tense, future tense, future-futurity, modality, grammatical structure.*

Çapa tövsiyə edən: *Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti*

Rəyçilər: *professor Həbib Zərbəliyev
professor Məsud Mahmudov*